

Ks. dr hab. prof. UAM Dariusz Kwiatkowski
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
Wydział Teologiczny

**Recenzja rozprawy doktorskiej ks. mgra lic. Kamila Zakaszewskiego zatytułowanej:
„Koncepcja życia chrześcijańskiego w katechezach katechumenalnych Biskupa
Wacława Świerzawskiego”, napisanej na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu
Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie, pod kierunkiem s. prof. dr hab. Adelajdy
Sielepin CHR**

Wprowadzenie

Trzy sakramenty chrzest, bierzmowanie i Eucharystię nazywa się sakramentami chrześcijańskiego wtajemniczenia lub sakramentami inicjacji chrześcijańskiej. W religiologii termin „inicjacja” oznacza obrzędowe włączenie kandydata w konkretną wspólnotę wiary lub nadanie nowego miejsca w tejże wspólnocie. Jest to niekiedy wielostopniowy akt uznany za symboliczne zapoczątkowanie nowego, często wyższego etapu życia lub działania w wymiarze społecznym, kulturowym lub religijnym. Chrześcijańska inicjacja zapoczątkowuje udział człowieka w Bożym planie zbawienia, który realizuje się dzięki włączeniu go w mistyczne Ciało Chrystusa przez chrzest, bierzmowanie i Eucharystię. Przez wiele wieków sakramentów inicjacji chrześcijańskiej udzielano w czasie jednej celebracji liturgicznej. W starożytności chrześcijańskiej odbywało się to podczas Wigilii Paschalnej. Chociaż świadomość różnicy rytów poszczególnych sakramentów zaznaczała się stopniowo, to jednak zawsze istniało głębokie przekonanie o wewnętrznej jedności tych sakramentów.

Ten wewnętrzny ścisły związek sakramentów chrześcijańskiego wtajemniczenia swoje źródło posiada w historii zbawienia. Stworzenie świata przez Boga Ojca w całkowitej jedności był realizacją Jego planu miłości. Od początku nad powstającym dziełem Boga unosił się Duch Boży, który jest Duchem jedności. Jako zwieńczenie dzieła stworzenia Bóg stworzył człowieka na swój obraz i swoje podobieństwo. Człowiek został stworzony na podobieństwo Trójcy Świętej. Człowiek stworzony jako dziecko Boże był przeznaczony do ścisłej wewnętrznej wspólnoty życia z Bogiem. Od początku Bóg zawarł z człowiekiem przymierze miłości i jedności. Można powiedzieć, że już u początków swojego istnienia człowiek został „zanurzony”, „ochrzczony” w miłości Boga, która ogarnia wszystko. Grzech rozbił tę wewnętrzną i zewnętrzną jedność człowieka z Bogiem. Niewierność człowieka nie spotkała się z niewiernością Boga. Kiedy nadeszła pełnia czasu Bóg posłał na świat swojego Jednorodzonego Syna, aby świat zbawił. Dzieło zbawienia dokonało się przez mękę, śmierć i zmartwychwstanie Jezusa Chrystusa.

Celem zbawienia, które zrealizowało się w Jezusie Chrystusie było i jest doprowadzenie człowieka do realizowania Bożych planów ujawnionych już od początku świata. Te plany wyrażają się w tym, aby człowiek żył w relacji dziecka Bożego, żył i działał, zmierzając do ostatecznego przeznaczenia, którym jest życie wieczne oraz odnawiał i aktualizował przymierze z Bogiem. Status dziecka Bożego człowiek otrzymują poprzez przyjęcie sakramentu chrztu, moc do realizowania życiowego powołania i misji daje Duch Święty w sakramencie bierzmowania, a aktualizacja przymierza dokonuje się poprzez uczestnictwo w Eucharystii. Na obecnym etapie historii zbawienia, dzieło to urzeczywistania się w Kościele dzięki obecności i działaniu Ducha Świętego. W ekonomii sakramentalnej Duch Święty współdziała w tworzeniu „nowego stworzenia”. Sakramenty wtajemniczenia jako „sakramenty mistagogiczne” są streszczeniem całej ekonomii zbawienia i w nią wprowadzają.

Wydana po reformie liturgicznej Soboru Watykańskiego II księga liturgiczna zatytułowana „Obrzędy Chrześcijańskiego Wtajemniczenia Dorosłych”, wraca do jedności celebracyjnej i teologicznej sakramentów chrześcijańskiej inicjacji. Wprowadzenie ogólne do księgi przypomina, że „te trzy sakramenty chrześcijańskiego wtajemniczenia tak się z sobą łączą, że doprowadzają do pełnej dojrzałości wyznawców Chrystusa, którzy w Kościele i w świecie pełnią posłannictwo właściwe całemu ludowi chrześcijańskiemu”. Przyjmując poszczególne sakramenty inicjacji chrześcijańskiej człowiek coraz głębiej wchodzi we wspólnotę życia z Bogiem. W sakramencie chrztu dokonuje się zjednoczenie z Chrystusem i Jego Mistycznym Ciałem, którym jest Kościół. Przez chrzcielne zanurzenie w śmierci i zmartwychwstaniu Jezusa, ochrzczony otrzymuje odpuszczenie wszystkich grzechów i zostaje wyniesiony do stanu przybranego dziecka Bożego. Dzięki odrodzeniu z wody i Ducha Świętego staje się nowym stworzeniem i jeszcze bardziej potwierdza się jego synowska godność.

Ten dłuższy wstęp stanowi tło do ukazania odpowiedzialności osób przygotowujących kandydatów do przyjęcia sakramentów chrześcijańskiego wtajemniczenia. Na pierwszym miejscu odpowiedzialność tę ponosi biskup diecezjalny. Doskonale to rozumiał ś.p. Biskup Wacław Świeżawski, który ramach Instytutu Liturgicznego powołał Ośrodek Katechumenalny przy kościele św. Marka w Krakowie. Można powiedzieć, że od początku swojej kapłańskiej drogi Ksiądz Biskup Wacław Świerzawski umiłował liturgię Kościoła i podejmował wszelkie działania, by przybliżyć ją wiernym. Praktycznie wszystkie jego najważniejsze osiągnięcia naukowe i duszpasterskie były związane z liturgią. Stąd należy z radością przyjąć dysertację doktorską ks. mgra lic. Kamila Zakaszewskiego, która w sposób systematyczny i uporządkowany przedstawia choć wybraną część dorobku liturgicznego tego wybitnego liturgisty i prekursora odnowy liturgicznej w Polsce.

1. Cel, problem, źródła i metoda dysertacji

Głównym celem badawczym dysertacji ks. mgra lic. Kamila Zakaszewskiego było ukazanie zagadnienia inicjacji chrześcijańskiej w twórczości Biskupa Wacława Świerzawskiego. Autor rozprawy, dokonując analizy katechez katechumenalnych Biskupa Świerzawskiego pragnie ukazać dynamikę chrześcijańskiego życia, rozumianą jako drogę z Chrystusem. Droga ta bierze swój początek już w procesie inicjacji katechumenalnej. Autor dysertacji wskazuje również, że pragnie zbadać sam proces przygotowania do inicjacji chrześcijańskiej oraz wzrastania w wierze osób, które tę drogę podejmują. W ten sposób obrane cele odnoszą się do posoborowej księgi liturgicznej zatytułowanej: „Obrzędy chrześcijańskiego wtajemniczenia dorosłych”. Księga, która ukazała się wiele lat temu, niestety wciąż pozostaje mało wykorzystywana w praktyce duszpasterskiej Kościoła w Polsce. Doskonale rozumiał to ks. prof. Wacław Świerzawski, który w 1991 roku stworzył „Studium Katechumenalne” prowadzące do dziś kursy teologiczno-pastoralne dla przyszłych formatorów w katechumenacie. Program tegoż Studium obejmuje zagadnienia związane z formacją inicjacyjną. Jest to dziś bardzo ważne, gdyż coraz wyraźniej jawi się konieczność przekształcania katechezy w pogłębioną formację integralną, która powinna łączyć doświadczenie słuchania słowa Bożego, przyjmowania go do własnego życia z działaniem Boga w liturgii. Szkoda, że we wstępie dysertacji zabrakło mocnego i wyraźnego wskazania określonych celów badawczych. Można je znaleźć dopiero w korpusie pracy.

Chcąc zrealizować postawione cele Autor zastosował metodologię, która wskazała na charakterystyczne elementy twórczości bpa W. Świerzawskiego. Stosuje zatem metodę opisową w celu ukazania twórczości Biskupa W. Świerzawskiego. Dla wyjaśnienia znaczenia obrzędów liturgicznych posłużył się metodą hermeneutyki liturgicznej. W końcu Autor zastosował także metodę lingwistyczną, dzięki której dokonał analizy stosowanej terminologii. Natomiast w odniesieniu do perykop biblijnych wykorzystał metodę hermeneutyki biblijnej. Stosując różne metody, potrzebne do realizacji postawionych celów badawczych, Doktorant mógł ukazać bardzo bogatą i twórczą wizję formacji chrześcijańskiej Biskupa W. Świerzawskiego. Jego twórczość pozwala odkryć wyjątkową rolę liturgii i mystagogii w obrzędach chrześcijańskiej inicjacji zarówno w aspekcie katechumenatu jak i w całości życia chrześcijańskiego.

W swojej rozprawie doktorskiej Autor wykorzystuje przede wszystkim katechez katechumenalne i mystagogiczne, wygłoszone do katechumenów i towarzyszącej im wspólnoty

w kościele św. Marka Ewangelisty w Krakowie przez ks. Wacława Świerzawskiego. Katechezy te zostały opublikowane w trzech tomach zatytułowanych: „Wiara – co ci daje” (1992), „Nadzieję złożyliśmy w Chrystusie” (2005) i „Zostanie miłość” (2005). Poza tym Doktorant dla doktoranta źródłami są księgi liturgiczne, a zwłaszcza: „Obrzędy chrześcijańskiego wtajemniczenia dorosłych”, inne księgi liturgiczne, dokumenty Nauczycielskiego Urzędu Kościoła, liczne opracowania Biskupa Świerzawskiego, a także monografie i artykuły polskich liturgistów.

2. Struktura rozprawy

Dysertacja doktorska ks. mgra lic. Kamila Zakaszewskiego składa się z wykazu skrótów, bibliografii, wstępu, czterech rozdziałów, podzielonych na mniejsze jednostki oraz z zakończenia. Poszczególne części rozprawy są logicznie uporządkowane i proporcjonalne. Należy podkreślić, że każdy rozdział posiada krótki wstęp zarysowujący jego tematykę oraz syntetyczne podsumowanie, gdzie można znaleźć syntezę rozdziału oraz wprowadzenie w tematykę następnego rozdziału.

W pierwszym rozdziale swojej dysertacji przedstawia problematykę inicjacyjną w twórczości Biskupa Świerzawskiego. Najpierw, chcąc ukazać tło jego działalności i myśli teologicznej, opisuje postać tego wybitnego liturgisty i mistagoga. Wskazuje też wzorce, którymi kierował się w pracy naukowej. Następnie omawia doniosłość inicjacji w całym procesie formacji liturgicznej, prezentowanej przez Biskupa Świerzawskiego. W ostatniej części rozdziału przybliży zagadnienie katechumenatu w publikacjach i nauczaniu protagonisty swojej dysertacji i jednocześnie pokazuje znaczenie katechez katechumenalnych, uwzględniając nauczanie Biskupa Świerzawskiego w kontekście nauczania Soboru Watykańskiego II.

Rozdział II rozprawy przedstawia biblijne perykopy wykorzystywane w liturgii katechumenalnej i ich interpretację we wspomnianych katechezach, ze szczególnym uwzględnieniem drogi z Chrystusem. Autor wychodzi od tekstów starotestamentalnych, które ukazują życie człowieka jako walkę duchową, następnie znaczenie błogosławieństwa w Starym Testamencie oraz potęgę wiary w drodze do zjednoczenia z Bogiem. Ta część rozprawy kończy się ukazaniem Dekalogu jako fundamentu moralności. Następnie Autor dokonuje egzegezy perykop ewangelijnych, a więc tzw. „czasu Chrystusa” lub „pełni czasów”. Chrystus jest ukazany w katechezach Biskupa Świerzawskiego jako Przewodnik i Nauczyciel. Stąd na drodze katechumenalnej Ewangelia w naturalny sposób staje się drogowskazem życia. Intensywny proces drogi katechumenalnej dokonuje się w okresie Wielkiego Postu, stąd Autor wnikliwie

dokonuje analizy przesłania homilii wielkopostnych. Przeprowadzona egzegeza czytań biblijnych z Nowego Testamentu wskazuje jednoznacznie na Chrystusa jako jedyne dawcę zbawienia. Rozdział kończy analiza perykop związanych z Kościołem Apostolskim. Mamy w nich ukazane w jaki sposób Kościół po Zesłaniu Ducha Świętego przyjął i realizował Ewangelię w codziennym życiu oraz przedstawia chrzest jako wypełnienie nakazu Chrystusa i początek relacji z Bogiem Ojcem.

W trzecim rozdziale dysertacji Doktorant dokonał analizy obrzędów katechumenalnych oraz przedstawił je na podstawie katechez Biskupa Świerzawskiego. Autor zauważa, że chrzest stanowi początek drogi chrześcijańskiego życia. Omawia także podstawy chrztu dla osób dorosłych. W dalszej części ukazuje znaczenie obrzędów egzorcyzmów na drodze katechumenalnej i zaznacza, że sam katechumenat jest już początkiem nowego życia. Celem katechumenatu jest doprowadzenie katechumena do trwałej więzi z Chrystusem. Dokonuje się to na poszczególnych etapach drogi przez pogłębianie wiary, obrzędy oczyszczenia i przyjęcie sakramentów inicjacji chrześcijańskiej, które rodzą człowieka do nowego życia. .

Ostatni rozdział dysertacji przybliży aspekt życia chrześcijańskiego po chrzcie jako kontynuacja drogi z Chrystusem, zainicjowanej w katechumenacie. Chrześcijańskie życie po przyjęciu sakramentów wtajemniczenia nabiera paschalnego wymiaru i staje się nieustannym przechodzeniem ze śmierci do życia. Źródłem takiego życia jest zwycięstwo Chrystusa nad śmiercią. Chrzest zanurza człowieka w misterium śmierci i zmartwychwstania Chrystusa, stąd bierze się nowe ukierunkowanie życia ochrzczonego. Tę tajemnicę paschy Chrystusa i paschy chrześcijanina uobecnia coroczna celebracja Triduum Paschalnego. Chrześcijanin swoją bliskość z Bogiem przeżywa w spotkaniu z Chrystusem Zmartwychwstałym, stąd bardzo ważne jest głoszenie kerygmatu o obecności Chrystusa w Kościele. Jednocześnie z tego wynika postulat nieustannej troski o komunię z Bogiem. Kontynuacja formacji, która ma prowadzić do coraz pełniejszego zjednoczenia z Bogiem dokonuje się w mocy Ducha Świętego i wspólnocie Kościoła.

3. Osiągnięcia dysertacji

Dysertacja ks. mgra lic. Kamila Zakaszewskiego przedstawienie bardzo bogaty dorobek pioniera katechumenatu w dziedzinie teologicznej i duszpasterskiej Kościoła w Polsce. Biskup Wacław Świerzawski w swoim nauczaniu pokazał, w jaki sposób można wykorzystać księgę zatytułowaną: „Obrzędy chrześcijańskiego wtajemniczenia dorosłych” w praktykę duszpasterską związaną z przygotowaniem osób dorosłych do przyjęcia sakramentów inicjacji chrześcijańskiej. Autor dysertacji wykazał, że podjęcie badań nad procesem formowania się

dojrzałych chrześcijan jest ciekawe nie tylko z punktu widzenia nauk teologicznych, ale przede wszystkim ze względów egzystencjalnych, ponieważ temat dotyczy realnej więzi z Bogiem, a proces wtajemniczenia swoje spełnienie osiąga w zjednoczeniu z Bogiem.

Ważnym osiągnięciem dysertacji jest dowartościowanie wspólnotowego i liturgicznego procesu przygotowania do inicjacji chrześcijańskiej oraz wzrastania w wierze, idąc stopniowo przez kolejne etapy wtajemniczenia. Szczególne znaczenie w tym procesie ma liturgia, gdyż w niej dokonuje się i aktualizuje spotkanie człowieka z Bogiem. Na podkreślenie zasługuje odkrycie wartości słowa Bożego w procesie drogi katechumenalnej, którą proponował Biskup Wacław Świerzawski. Autor zauważa, że dzięki przeprowadzonym badaniom, można dostrzec bardzo specyficzny styl wykładu i proklamacji Ewangelii uprawiany przez Biskupa W. Świerzawskiego, który jawi się jako oryginalny twórca i duszpasterz o wielkiej wyobraźni pastoralnej i liturgicznej. Jego nauczanie odzwierciedla również jego bogatą osobowość. Niewątpliwie w jego pracy trzeba dostrzec świadka Soboru Watykańskiego II i jego percepcji w Kościele w Polsce. Był osobą, która wiernie wprowadzała soborowe postulatory, zwłaszcza te, które dotyczyły głębszemu i świadomemu uczestnictwu wiernych w liturgii. W swoim nauczaniu wykorzystywał odnowione księgi liturgiczne, perykopy biblijne i teksty euchologijne. Czerpanie z tych źródeł oraz sam sposób celebracji liturgii, sprawiał, że wierni mogli rzeczywiście doświadczyć obecności i spotkania ze Zmartwychwstałym Chrystusem. Jego *ars celebrandi* ukazywało jednocześnie teologiczny i mistyczny sens liturgii.

Autor dysertacji pokazał również, że hermeneutykę liturgiczną Biskupa Świerzawskiego charakteryzuje integralne podejście do przekazu Objawienia zawartego w czytaniach liturgicznych, jak i w obrzędach. Integralność ta rozszerza się potem na życie duchowe katechumenów i uczestników liturgii inicjacyjnej. Jest to życie wiarą, która prowadzi do realnego spotkania z Bogiem. Z tej mistycznej relacji wynikają określone implikacje moralne, obecne w życiu chrześcijanina.

Ważnym odkryciem Doktoranta jest także dostrzeżenie w nauczaniu Biskupa Świerzawskiego drogi katechumenalnej jako konkretnego wstępu do całego życia chrześcijańskiego. Według niego istnieje wyraźna spójność między życiem w katechumenacie a życiem po chrzcie, między życiem początkujących i życiem wiernych z dużym stażem chrześcijańskim. Ta wizja naturalnej ciągłości przedstawia katechumenat i chrześcijańskie życie po przyjęciu sakramentów inicjacji jako drogę prowadzącą do coraz głębszego zjednoczenia z Bogiem. Jest to droga, która dokonuje się przez Chrystusa i w Chrystusie oraz w mocy Ducha Świętego. Ta droga we wszystkich etapach jest ściśle związana z Kościołem.

Mimo upływu lat nauczanie pioniera drogi katechumenalnej w Polsce są wciąż aktualne i bardzo potrzebne. Dziś również trzeba formować wiernych do liturgii i przez liturgię. Biskup Świerzawski, otworzył drogę i pokazał metodę takiej formacji. W kontekście znaczącego spadku liczby wiernych w życiu liturgicznym Kościoła, formacja zaproponowana przez Biskupa Świerzawskiego mogłaby być wykorzystana w formacji dzieci pierwszokomunijnych, młodzieży przygotowującej się bierzmowania i osób dorosłych przygotowujących się do przyjęcia wszystkich sakramentów chrześcijańskiego wtajemniczenia. Można ją także wykorzystać w formacji wszystkich wiernych, bo przecież wszyscy zmierzają do pełnego zjednoczenia z Bogiem w życiu sakramentalnym, które swoje wypełnienie znajduje w życiu wiecznym.

4. Ogólna ocena rozprawy i pytania dla Doktoranta

Dysertacja doktorska ks. mgra lic. Kamila Zakaszewskiego spełnia wszystkie kryteria pracy naukowej. Do bardzo pozytywnych aspektów strony formalnej rozprawy należy zaliczyć: precyzyjny i naukowy język – jednocześnie bardzo przystępny i pisany poprawną polszczyzną. Należy także zwrócić na bogactwo przebadanych tekstów źródłowych i opracowań. Autor poprawnie wyciąga wnioski i precyzuje postulaty, które można wykorzystać również dziś w drodze katechumenalnej. Bardzo dobre i precyzyjne są również podsumowania poszczególnych rozdziałów.

Przed publikacją dysertacji recenzent pragnie podpowiedzieć kilka zmian, których trzeba byłoby dokonać w dysertacji. Najpierw należałoby uporządkować wstęp do dysertacji i bibliografię. To chyba najslabsze części całej rozprawy. We wstępie brakuje wyraźnie wskazanych celów badawczych rozprawy, stanu aktualnych badań nad podjętym tematem. Również przedstawienie struktury pracy jest bardzo krótkie i niewystarczające. Dobrze, że w poszczególnych rozdziałach mamy dobre wstępy i podsumowania, które dopełniają tego braku. Niewątpliwie należałoby zastosować bardziej czytelny i konsekwentny podział bibliografii. Czy w literaturze podstawowej trzeba było podawać trzy wydania: „Obrzędów chrześcijańskiego wtajemniczenia dorosłych dostosowane do zwyczajów diecezji polskich”. W tej części zabrakło innych ksiąg liturgicznych zawierających liturgię sakramentów wtajemniczenia, np. „Obrzędy bierzmowania”. Natomiast „Instrukcja dla duchowieństwa w związku z wprowadzeniem obrzędów chrześcijańskiego wtajemniczenia dorosłych 1989”, raczej nie zalicza się do źródeł liturgicznych w ścisłym tego słowa znaczeniu, lecz do dokumentów Magisterium Kościoła. Należy także ujednolicić w wykazie skrótów używanie wielkich i małych liter oraz stosowanie kursywy. W bibliografii należy właściwie pisać strony

artykułów publikowanych w czasopismach i w wydaniach zbiorowych. Wielokrotnie Autor nie podaje stron całego artykułu, a tylko cytowane strony. Podaję tylko dwa przykłady z wielu: Chojnacki P., „Droga wiary” w Listach św. Pawła, „Łódzkie Studia Teologiczne” 1999, s. 8 – brakuje numeru czasopisma i raczej nie jest on tylko na 8 stronie. Cichosz W, Lisica J., Przyczynek do chrystianologii moralnej św. Pawła w świetle Listu do Rzymian 1-8, „Studia Pelplińskie” 2013, nr 1, s. 43 – podobnie artykuł na jedna stronę? Niekiedy też nie ma wcale stron artykułu. Brakuje konsekwencji w pisaniu wydawnictw: raz się podaje, innym razem nie. W przypisach należy ujednoczyć zasadę stosowania skrótów i pisowni „Tamże”, „Tenże” po „por.”. Niekiedy Autor używa małej litery, a wielu przypadkach dużej (np. 126 Por. Tamże, s. 76; 127 Por. Tenże). Te braki wprowadziły trochę zamieszania w całą strukturę pacy i jej treść. Oczywiście są to kwestie metodologiczne, które można przed publikacją uporządkować. Podane podpowiedzi nie kwestionują i absolutnie nie przekreślają wartości całej dysertacji.

Po lekturze dysertacji ks. mgra lic. Kamila Zakaszewskiego nasuwają się następujące pytania od recenzenta:

- Jak należy rozumieć stwierdzenie papieża Franciszka znajdujące się w liście apostolskim „Desiderio desideravi” o konieczności formacji do liturgii i przez liturgię?
- Jak odniesie się Doktorant do stwierdzenia papieża Franciszka, że współcześni chrześcijanie stali się „analfabetami” w odczytywaniu i rozumieniu symboli liturgicznych?

5. Wniosek końcowy

Dysertacja ks. mgra lic. Kamila Zakaszewskiego została napisana w sposób wystarczająco dojrzały merytorycznie, metodycznie i formalnie Stanowi samodzielne i poważne osiągnięcie naukowe w pełni odpowiadające wymaganiom stawianym rozprawom doktorskim. Wnoszę zatem o jej przyjęcie przez Radę Dyscypliny „Nauki Teologiczne” Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie i o dopuszczenie Doktoranta do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Kierownik
Zakładu Teologii Praktycznej
ks. Dariusz Kwiatkowski
ks. prof. UAM dr hab. Dariusz Kwiatkowski

Kalisz, 1 lipca 2023 r.

Ks. prof. UAM dr hab. Dariusz Kwiatkowski